
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LIV

Београд 2006

Г
Е
И

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LIV

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Marina Martinova, Natalija Puškareva,
Elena Uzeneva, Milica Bakić-Hayden, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of associate
member of SASA Vojislav Stanovčić
at the VII session, Department of Social Sciences SASA,
September 12th 2006

BELGRADE 2006

УДК 39(05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LIV

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Марина Мартинова, Наталија Пушкарева,
Елена Узенева, Милица Бакић-Хајдин Елефтериос Алексакис,
Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић,
Јелена Чворовић, Младена Прелић, Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Токић

Примљено на VII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 12. септембра 2006. године, на основу реферата
дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2006

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu
www.etno-institut.co.yu

Рецензент:
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији* (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр. 147023), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) – Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 35/III), 1952 – (Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR-ID 15882242

Садржај Summary

Оригинални научни радови

<i>Eleftherios Alexakis</i> , Benefaction and Benevolence: The Concept of the Pure Gift and Realization of the Community in Greece. An Anthropological Approach	9
<i>Елефтериос Алексакис</i> , Добротворност и добротворност: концепт поклона и реализација заједнице у Грчкој. Антрополошки приступ	23
<i>Kalliopi Panopoulou</i> , “Those Were the Difficult Years...” Oral Accounts of Vlachophones from their Captivity in Požarevac, Serbia	25
<i>Калиопи Панопулу</i> , „То су биле тешке године...” Усмена сведочења Влаха о затвореништву у Пожаревцу, у Србији	37
<i>Гордана Благојевић</i> , Колонија Срба у Солуну – лична имена и етничко обележје према матичним књигама (1896-1945)	39
<i>Gordana Blagojević</i> , Serbian Colony in Thessalonica – Personal Names and Ethnic Markers in Registers (1896-1945)	45
<i>Стана Ристић</i> , Стереотипи о Грцима у српском језику	47
<i>Stana Ristić</i> , Stereotypes Concerning Greeks in Serbian Language	55
<i>Ивана Коњик</i> , Представе о Грцима у Вуковом корпусу епских песама	57
<i>Ivana Konjik</i> , Traditional Perception of Greeks in Serbian Oral Tradition	67
<i>Мирослава Малешевић</i> , Хришћански идентитет секуларне Европе	69
<i>Miroslava Malešević</i> , Christian Identity of Secular Europe	86
<i>Љиљана Гавриловић</i> , „Да Винчијев код“ – пробни камен припадности	87
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , “Da Vinci Code” – a Trial Step-Stone of Belonging to ...	100
<i>Иван Ђорђевић</i> , Употреба традицијских мотива у домаћој фантастичној књижевности	101
<i>Ivan Đorđević</i> , Use of Traditional Motives in Serbian Science-Fiction Literature	111
<i>Тијана Цвјетићанин</i> , Електронски фолклор тинејџера: SMS поруке	113
<i>Tijana Cvijetićanin</i> , Electronic Folklore Among Teenagers: SMS Messages	125

<i>Иван Ковачевић</i> , Киоск – критички оглед из урбане/политичке антропологије	127
<i>Ivan Kovačević</i> , Kiosk – a Critical Examination in Urban/Political Anthropology	143
<i>Марко Стојановић</i> , Значење и функција митских топоса „новокомпоноване културе“: компаративна анализа медијских биографија Мирослава Илића и Жељка Јоксимовића	145
<i>Marko Stojanović</i> , Meanings and Function of Mythical Places in “New Culture”: a Comparative Analysis of Biographies of Miroslav Ilić and Željko Joksimović	159
<i>Милош Миленковић</i> , „Идеални етнограф“	161
<i>Miloš Milenković</i> , “The Ideal Ethnographer”	172
<i>Јелена Чворовић</i> , Магија без магичног: нови приступ	173
<i>Jelena Čvorović</i> , A New Approach to Magic	187
<i>Војан Џикић</i> , Managing HIV/HCV-related Risk at Private Places Among Belgrade Injecting Drug Users	189
<i>Бојан Жикић</i> , Управљање ризиком од ХИВ и ХЦВ у оквиру приватног стамбеног простора међу београдским интравенским корисницима дроге	198
<i>Слађана Барош</i> , Кондом као симбол професионалности код особа које се баве сексуалним радом у Београду	201
<i>Sladana Baroš</i> , Condom as a Professional Symbol Among the Persons Engaged in Sex Work in Belgrade	217
<i>Зорица Дивац</i> , Породичне и брачне (не)прилике у Србији (19. век)	219
<i>Zorica Divac</i> , Family and Marital Affairs in 19 th Century Serbia	232
<i>Драгана Стјепановић-Захарјејевски</i> , Друштвени положај сеоских жена у фокусу једног развојног пројекта	233
<i>Dragana Stjepanovic-Zaharijevska</i> , Social Status of Rural Women in the Focus of a Developmental Project	242
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Одевање и мода	245
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Dress and Fashion	257
<i>Драгана Радојичић</i> , Ношња из Врчина	259
<i>Dragana Radojičić</i> , Costume Style from Vršin	270
<i>Ивица Тодоровић</i> , Хришћанска и претхришћанска димензија ритуала литијског опхода	271

<i>Ivica Todorović</i> , Christian and Pre-Christian Dimension of Ritual Procession	287
<i>Александра Павићевић</i> , „Друштво <i>Огањ</i> за спаљивање мртваца у Београду“: развој, идеје и симболи	289
<i>Aleksandra Pavićević</i> , “ <i>Oganj</i> : Association of Cremation in Belgrade” - Development, Ideas and Symbols	303
<i>Marina Simić</i> , Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of a Museum Modernity Practice	305
<i>Марина Симић</i> , Националност као традиционална култура у Етнографском Музеју у Београду: истраживање музејске модерностичке праксе	318
<i>Александар Крел</i> , Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века	319
<i>Aleksandar Krel</i> , The Change in Ethnic Identity Strategy of Germans in Subotica in the Second Half of the 20 th Century	332
<i>Мирјана Павловић</i> , Божићни обичаји Срба у Темишвару	333
<i>Mirjana Pavlović</i> , Christmas Customs Among Serbs in Timisoara	344
<i>Ласта Бановић</i> , Јован Мишковић – заборављени етнограф и географ	345
<i>Lasta Đarović</i> , Jovan Mišković: A Forgotten Ethnographer and Geographer	360

Прегледни чланци

<i>Lada Stevanović</i> , Greek Theatre in the Context of Cult and Culture – Different Theoretical Approaches	361
<i>Лада Стевановић</i> , Грчко позориште у контексту култа и културе – различити теоријски приступи	374
<i>Јана Баћевић</i> , Антропологија, туризам и транзиција: концепције о развоју туризма у Књажевцу	377
<i>Jana Baćević</i> , Anthropology, Tourism and Transition: Concepts of Tourism Development in Knjaževac	388
<i>Срђан Радовић</i> , Релативизам и антропологија	389
<i>Srđan Radović</i> , Relativism and Anthropology	402
<i>Ана Продановић</i> , Пријем структурализма на примеру проучавања обреда прелазу у етнологији и антропологији Србије	403
<i>Ana Prodanović</i> , Reception of Structuralism Exemplified by Research on Rite-de-Passage in Serbian Ethnology and Anthropology	413

<i>Ивана Грубишић</i> , Етноботаника – нова дисциплина	415
<i>Ivana Grubišić</i> , Ethnobotany – a New Discipline	430

Грађа

<i>Марија Црнић Пејовић</i> , Архивска грађа – примарни извори	433
<i>Биљана Миленковић Вуковић</i> и <i>Ласта Ђаповић</i> , Етнографска грађа у делу Јована Мишковића	445

Прикази

<i>Гордана Благојевић</i> , Политика и сећање на Балкану – грчко виђење Црне Горе (19. век – први светски рат)	475
<i>Марија Црнић Пејовић</i> , Зборник радова из науке, културе и умјетности БОКА 25	476
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Бранко Ђупурдија, Породица колониста у Бајмоку 1945-1948	482

Александар Крел

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@sanu.ac.yu

Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века*

Овај рад представља настојање да се немачка национална мањина у Војводини постави у фокус етнолошког/културноантрополошког истраживања. Аутор настоји да идентификује најзначајније узроке промене стратегија етничког идентитета Немаца у Суботици. У раду се анализирају најизраженији симболи/маркери етничког идентитета суботичких Немаца у контексту објективних социјалних, економских и демографских карактеристика немачке националне мањине у Војводини. Осветљава се улога коју су симболи/маркери етничког идентитета немачке националне мањине одиграли у трансформацијама њихових идентитетских стратегија, у другој половини 20. века. У исто време, рад представља покушај да се упознају и објасне најзначајнији модалитети очувања, ревитализације и јавног испољавања етничког идентитета Немаца у Суботици и Војводини.

Кључне речи: немачка национална мањина у Србији и Црној Гори, Војводина, Суботица, Немци, конструкција етничког идентитета, симболи/маркери етничког идентитета, стратегије етничког идентитета, етничка мимикрија, скривене мањине

Уводни део

У циљу превазилажења снажних међуетничких анимозитета и нормализације економских токова и политичке сцене, државне творевине формиране на темељима бивше СФРЈ биле су принуђене да крајем

---

* Овај текст је резултат ангажовања на пројекту 147023: *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

деведесетих година прошлог века преиспитају и уреде положај припадника националних мањина у складу са актуелним европским стандардима.¹

Усвајањем Закона о заштити права и слобода националних мањина, крајем фебруара 2002. године, СР Југославија је добила законски акт усаглашен са новим демократским уставно-правним парадигмама, којим се уређују најважнија питања која се односе на положај и заштиту њених националних мањина, попут њихове културне аутономије, образовања, информисања и службене употребе језика.²

Тежња да се процес демократизације друштва настави и да се у државној заједници Србије и Црне Горе (која је у међувремену променила име), чију скоро трећину укупног броја становника чине припадници националних мањина, створи нови институционални поредак у коме би оне на лакши и ефикаснији начин остваривале своја права и унапређивале своје интересе, посебно се одразила на припаднике немачке националне мањине у Војводини.

У прошлости бројни и веома активни у свим сегментима јавног, политичког и културног живота, Немци на простору данашње Војводине, након 1945. године, готово да се не помињу изван статистичких табела.

Немци су у Војводини данас насељени углавном у већим градовима,³ који су у прошлости представљали главне центре њихове колонизације и културна, историјска и привредна средишта. Малобројни и без икаквог облика међусобне сарадње, Немци су дочекали деведесете године 20. века, период који је обележен жестоки етничким сукобима и распадом бивше Југославије.

Припадници немачке националне мањине су 1992. године, након неколико деценије дуге паузе, са приличном дозом опрезности изашли у војвођанску/југословенску јавност – коју је у то време карактерисала

---

¹ G. Bašić, *Položaj nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji*, у: *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje identiteta, ur. Goran Bašić, Beograd 2002, 13-68.

² G. Bašić, *Predgovor*, у: *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd 2002, 11.

³ Према последњем попису становништва из 2002. године, на територији Србије живи 3.901 припадник немачке националне мањине. Од укупног броја, највећи број Немаца живи на територији Војводине, њих 3.154, а у осталом делу Републике живи само њих 747. У односу на попис из 1991. године, укупни број Немаца 5.172 смањило се за 1.271 припадника. Демографски пад је био знатно израженији у Србији, где се број Немаца са 1.299 смањило на 747, него у Војводини. Највише Немаца данас живи у Београду (481), Новом Саду (410), Сомбору (339), Суботици (272), Панчеву (227), Зрењанину (181), Апатину (159) и Кули (158). У етничкој структури Војводине Немци учествују са 0,16%. P. Domonji, *Položaj malih manjina u Vojvodini*, Habitus, ur. Alpar Lošonc, Centar za multikulturalnost, Novi Sad 2003-2004, 151.

атмосфера политичке искључивости и конфузије, изазвана мешањем опречних утицаја комунистичке идеологије, националистичке еуфорије и настојања да се започне демократизација друштва – оснивањем првог удружења које окупља грађане немачке националности. Основни задатак првооснованог удружења „Donau“ у Новом Саду односио се на очување, ревитализацију и јавно испољавања симбола етничког и културног идентитета немачке националне мањине. Формирање тог удружења покренуло је процес оснивања сличних удружења у другим урбаним срединама у којима живе Немци. Данас у Војводини постоји неколико таквих удружења, али процес њиховог оформљавања није завршен, јер је у току и формирање нових.⁴

Активности ових удружења, у зависности од степена њихове организованости, без обзира на различит интензитет, условиле су промену стратегије етничког идентитета немачке националне мањине у Војводини. Она се, након неколико деценија дугог периода етничке мимикрије, пробудила из стања својеврсне „етничке хибернације“ и – кроз деловање поменутих удружења – поново почела јавно да манифестује симболе сопственог етничког идентитета.

Једно од првих и најбоље организованих удружења овога типа представља свакако „Немачки народни савез“ (*Deutscher Volksverband*), основан у Суботици 1997. године. Организовани напори председништва и чланова овог удружења у погледу оживљавања и јавне употребе симбола/маркера етничког идентитета дали су резултате у првим годинама рада, јер је Суботица⁵ данас значајна средина за немачку националну мањину у Војводини, и то из два основна разлога.

Она представља једину војвођанску општину и/или градску средину у којој је регистрован демографски раст припадника немачке националне мањине након Другог светског рата,⁶ упркос чињеници да у време масовног досељавања Немаца на ове просторе она није представљала веће средиште њихове колонизације, нити снажно привредно, културно или економско упориште Немаца у овом делу Бачке.

---

⁴ У овом раду, пре свега због његовог тематског ограничења, нећу се детаљно бавити променама правног и политичког положаја Немца у Војводини, нити анализом закона којима је регулисан правни и политички статус немачке националне мањине у њој, у периоду од од деведесетих година 20. века до данашњих дана. Намера ми је да у овом тексту прикажем промену стратегије у очувању, ревитализацији и испољавању симбола етничког идентитета Немаца у Војводини.

⁵ Постоје бројни радови који се односе на историју, привреду и културну баштину овог града смештеног на самом северу Војводине, у непосредној близини државне границе са Мађарском. Овом приликом нема могућности да се сви они поброје, па стога указујем на једну значајну студију везану за проблематику Суботице и њене околине; види: Б. Ђупурдија, *Суботица и њена околина*, Прометеј, Нови Сад 1993.

⁶ У општини Суботица, према попису из 1991. године, 208 лица декларисало се да припада немачкој националној мањини. Резултати пописа спроведеног 2002. године, показују да се број Немаца у тој бачкој општини повећао на 272. Р. Домонђи, *Положај малих мањина ...*, у: *Habitus*, 151.

У исто време, Суботица представља седиште у коме је, уз помоћ Министарства иностраних послова СР Немачке, основан Културни центар Немаца у Војводини/Србији.

Управо из тих разлога одлучио сам се да током 2004. и 2005. године обавим истраживање међу руководством и члановима "Немачког народног савеза" и том приликом испитам промену стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици, а добијене резултате сагледам у контексту промена идентитетске стратегије Немаца у Војводини у другој половини 20. века.

Насељавање Немаца у Војводину и формирање немачке националне мањине - историјски контекст проблема

У настојању да опорави и ојача привреду овог подручја, аустријски двор је, у неколико наврата, током 18. и 19. века организовао и плански извршио масовну колонизацију средњег и јужног Подунавља. Процес колонизације, чије су главне етапе завршене до краја 19. века, резултирао је образовањем несвакидашњег етничког и културног мозаика, посебно на територији данашње Војводине, коју насељавају припадници преко 20 етничких група.⁷

Бројни колонисти из тадашњих немачких кнежевина крећу пут Улма, главног сабирног центра колонизације, одакле настављају пут пловећи Дунавом на сплавовима, тзв. „улмским кутијама“. Они су преко Беча стигли до бројних дестинација у средњем и јужном Подунављу и у њима основали сопствена насеља.

Верске и културне разлике ових колониста, досељених из Баден Витенберга, Алзаса, Лотарингије, Саксоније, Тирола, Шлезеије и Прусије и других делова данашње Немачке, временом нестају, а они образују јединствени етнички елемент на простору јужног Подунавља, познат под називом *подунавске Швабе*.⁸

Версајском мировном конференцијом, којом је окончан Први светски рат, у канон међународног права уведен је правни појам *национална мањина*, којим се означавају етничке групе које су остале унутар граница других националних држава.⁹

Бројни Немци, насељени током 18. и 19. века у средњем и јужном току Дунава, постају национална мањина у државама формираним након распада Аустроугарске монархије.

---

⁷ В. Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII I XIX veku*, Matica srpska, posebna izdanja, Novi Sad, 1961.

⁸ *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien I-VI*, Sindelfingen 1995-1998.

⁹ Види: М. Митић, *Националне мањине*, Права припадника мањина и заштита територијалног интегритета држава, Службени лист СРЈ, Београд 1998.

Такав је случај и са Немцима у Војводини, који су стекли статус националне мањине у Краљевини СХС. Они су у својству њених пуноправних грађана, од 1918. године, без обзира на честе политичке, социјалне и економске турбуленције, континуирано водили богат и динамичан привредни, политички и културни живот, који је прекинут окончањем Другог светског рата.

Немци на територији Војводине, која је остала у саставу Југославије, окончање овог рата и победу „социјалистичке револуције“ дочекали су суочени са бројним проблемима. Као што је то био случај са немачком националном мањином на простору југоисточне Европе, Немци су у Југославији били изложени правом одијуму. Партизанске власти су, непосредно након протеривања окупаторских јединица, приступиле обрачуна са неистомишљеницима и политичким противницима. Због политичких, класних и религијских уверења, под ударом реваншистичких и неселективних мера нове власти нашао се велики број југословенских грађана, различите националне и верске припадности, међу којима је било и осведочених антифашиста. Стриктна примена „револуционарних закона“ снажно је погодила и немачку националну мањину у Југославији, у којој се приступило масовном измештању Немаца у сабирне логоре. Уследиле су законске регулативе које су се односиле на национализацију имовине и одузимање грађанских права југословенских држављана, које су у знатној мери погодиле велики број лица немачке народности.¹⁰ Свега неколико хиљада Немаца није се нашло под директним ударом револуционарног закона и успело је да задржи југословенско држављанство. Након репатријације и пуштања преосталих осуђених војвођанских Немаца, што је извршено 1952. године, добар део њих одлучио је да искористи легалне могућности иселјавања, које су се постепено отварале од педесетих година, и да се исели код рођака који су већ живели у Аустрији или Немачкој. Овај процес текао је постепено, тако да је до средине шездесетих година остао само мали број Немаца у Војводини.¹¹

Стратегија прикривања симбола етничког идентитета: етничка мимикрија војвођанских Немаца

Од средине шездесетих година, положај преосталих Немаца у Војводини постепено се поправљао у формалном смислу, а они су поново стекли иста права као и припадници других националних мањина.

Први организовани покушаји власти да преостале Немце укључе у активан друштвени, привредни и културни живот југословенске заједнице,

---

¹⁰ Д. Димитријевић, Реституција „стечених права“ припадника немачке мањине у бившој Југославији, у: *Теме*, часопис за друштвене науке, 3, Ниш 2005, 337-404.

¹¹ Z. Janjetović, *Švabe u Vojvodini*, у: *Skrivene manjine na Balkanu*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2004, 130.

почели су већ крајем четрдесетих година прошлог века – отварањем школа у којима је настава обављана на немачком језику, покретањем неколико листова на немачком језику и покушајима њиховог организовања у циљу обављања културних, уметничких и спортских активности.¹²

Међутим, оваква настојања власти, која се искључиво у декларативном смислу могу означити као поправљање положаја Немаца у послератној Југославији, нису довела до промене стратегије очувања етничког идентитета преосталих Немаца у Југославији. Поучени антинемачким расположењем и догађајима који су њиме изазвани, током прве две деценије након успостављања социјалистичке власти у Југославији, Немци у Војводини су се у великом броју определили за етничку мимикрију – као примарну стратегију очувања етничког идентитета.

Знатан број Немаца у Војводини определио се за свесно прикривање сопственог и јавно испољавање етничког идентитета оних етничких група које су у том тренутку имале повољнији друштвени положај. Уплашена и поучена горким послератним искуствима, лица немачког порекла не само да су се декларисала као Мађари, Хрвати, Срби, Чеси или припадници неке друге етничке групе на пописима спровођеним у периоду од 1945. до 1991. године, већ су и јавно истицала симболе/маркере који представљају важне елементе етничког идентитета етничких група из непосредног окружења. Ради се, заправо, о томе да су Немци често прихватили лична и породична имена која су до тада била уобичајена међу припадницима мађарске, хрватске, српске или неке друге националности, или су се могла довести у везу са њима.

Немци су се нерадо служили немачким језиком, не само у у јавној комуникацији, већ су га често избегавали и приликом разговора са својим сународницима. Било је случајева да је употреба немачког језика изостављана приликом разговора са блиским сродницима, па чак и са члановима породице. Уместо тога, комуникација се обављала на језику или језицима других етничких група у Војводини.

О томе сликовиту илустрацију пружа исказ једног испитаника из Суботице, рођеног у национално мешовитом браку – од оца Немца и мајке која је и сама потицала из мешовитог брака (отац Немац и мајка Мађарица). Упитан на ком језику су он и његова браћа комуницирали са оцем, одговорио је:

Мој отац није са нама разговар'о никад ни реч немачки, знате, само мађарски.

(м, 1951, Суботица)

Употребу немачког језика међу војвођанским Немцима делимично је проузроковало свакодневно коришћење српског и/или мађарског језика, који

---

¹² G. Nikolić, *Život nakon skidanja sa krsta*, у: Jedan svet na Dunavu, ur. Nenad Stefanović, Donauschwäbische Kulturstiftung München, Beograd 2003, 174-176.

су као језици најбројнијих етничких заједница били у службеној употреби у Војводини, што са матерњим језиком припадника немачке националне мањине није био случај.

О томе како се у једној типичној војвођанској средини – каква је Суботица – одвијао овај процес, чланови „Немачког културног Савеза“, износе следећа мишљења:

То је потпуно нормално, највише из техничких разлога, јер нисмо могли у предузећу (нормално да функционишемо), јер је било по 20 – 30 Срба, Мађара, Буњеваца, различитих... и онда, нормално да се морло знати са њима разговарати, јер то је свугде тако било и чим ми се обратио Србин, с њим сам српски, а кад је дошао Мађар, с њим сам већ мађарски разговарао.

(м, 1943, Суботица)

Чак штавише, били смо ту заједно (на послу), а њему сам се обратио на мађарском, другом на српском....

(м, 1951, Суботица)

Осим тога, Немци нису одржавали масовне прославе којима би обележавали празнике, тако да се са приличном сигурношћу може изрећи тврдња да су у том периоду Немци у Војводини, у највећем броју, функционисали као *скривена мањина*¹³.

У том смислу, етничка мимикрија војвођанских Немаца прилично је олакшана чињеницом да Војводина представља изразито мултиетничку, мултилингвиналну и мултикултурну средину. Трансфер симбола/маркера етничког идентитета војвођанских Немаца појачан је и због већег броја мешовитих бракова лица немачког порекла са припадницима других етничких група, али и због поклапања њихових религијских уверења, односно преклапања религијских граница са припадницима других етничких група на тим просторима. Наиме, Немци у Војводини, у највећем броју случајева, припадали су римокатоличкој, евангелистичкој или лутеранској вероисповедној заједници, тако да је њихова религијска опредељеност у великој мери олакшала прихватање и јавно испољавање верских симбола/маркера етничког идентитета неке од етничких група са ових простора. Управо из тих разлога, у знатној мери је била олакшана привремена обустава јавног испољавања

---

¹³ Појам „скривена мањина“ представља *terminus tehnikus*, који је пре три године установила група научника на Универзитету у Грацу, за потребе истраживања у склопу пројекта „Скривене мањине између Средње Европе и Балкана / Hidden Minorities between Central Europe and the Balkans“. Он је коришћен у циљу означавања неколико службено непризнатих, малих етничких група на простору Аустрије, Словеније и Хрватске. Током његовог преиспитивања на међународној радионици у словеначким Раденцима, Биљана Сикимић је понудила могућност примене овог појма за сличне феномене у целој Југоисточној Европи. К. Promicer, *(Ne-)vidljivost skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapažanja*, у: *Skrivene manjine na Balkanu*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2004, 13.

сопствених и прихватање јавног испољавања етничких *симбола/маркера*¹⁴ других етничких група са тога простора.

О скривању етничке припадности у тешким временима говори пример мог саговорника из Суботице, рођеног у мешовитом браку, од оца Немца и мајке Мађарице. Убрзо по хапшењу и одвођењу у сабирни логор за лица немачке националне припадности, отац му умире. Вођена страхом за сопствену судбину и судбину детета, мајка мог саговорника најпре званично одбацује њихово заједничко презиме и узима своје раније девојачко. Девојачко презиме његове мајке постаје његово ново званично презиме. У исто време, мајка мења и лично име свога детета, дајући му релативно распрострањено име међу Мађарима. Овакав поступак представља један од типичних и не тако ретких покушаја, вршених у то време, да се избрише видљива веза са припадником/припадницима немачке националне мањине, или бар они најизраженији елементи, на којима се темељи њихова етничка аскрипција.

О етничкој дескрипцији¹⁵ након тог догађаја, а која је обележила детињство и младост мог саговорника, говори његово сведочење:

- Како сте се након тога изјашњавали о својој припадности ?

Мада ... мада ми је мајка причала да је то један такав (вредан) народ (Немци), и да се не треба (њих) стидети, и да треба учити (немачки језик)...., ал' нигде у прса ударати не.

(м, 1943, Суботица)

Оваква пракса прикривања етничког идентитета Немаца олакшана је у знатној мери у градским срединама, јер је у склопу глобалног процеса индустријализације и урбанизације, који је захватио Југославију у другој половини 20. века, дошло до отварања већег броја радних места у фабрикама и погонима индустријских комплекса позиционираних у градским срединама или њиховој непосредној близини, чиме је проузрокована масовна миграција

---

¹⁴ У овом раду, етнички идентитет/етницитет посматрам као симболичку организацију друштвених односа или симболичку врсту везе међу члановима етничке групе, која се у складу са потребама те групе може мобилисати или демобилисати и која је подложна променама и редефинисању. У складу са тим, значење и употреба симбола/маркера етничког идентитета такође су подложни промени и редефинисању. Теоријску основу ове претпоставке чини оно што је Прелићева означила као савремени дискурс о етницитету, првенствено ставови који се односе на симболичку конструкцију етничке групе. М. Прелић, *После Фредерика Барта: савремена проучавања етницитета у комплексним друштвима*, Гласник Етнографског института САНУ XLV, Београд 1997.

¹⁵ О етничком идентитету као односу између етничке аскрипције и етничке дескрипције видети: Б. Жикић, *О разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој*, у: Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, Посебна издања Етнографског института САНУ 44, Београд 1998, 133-134.

сеоског становништва у урбане центре. Овај процес је у пуној мери захватио и Војводину.¹⁶

Знатан део преосталих Немаца на том простору, поготово млађих, скоро у потпуности је напустио своје домове у сеоским срединама и, у потрази за радним местима, населио се у градовима.

За разлику од села, које је представљало релативно малу и изоловану заједницу, војвођански градови, изразито мултиетничког, мултилингвиналног и мултикултуралног карактера, у знатној мери су олакшали Немцима да функционишу као скривена мањина. Избор овакаве стратегије очувања етничког идентитета имао је и негативне последице по немачку националну мањину на овом простору. Њоме су олакшани ранији покушаји етничке и културне асимилације извесног дела немачке популације.¹⁷ Та ситуација је, уз смањење природног прираштаја и већ описано стање у коме су се налазили, довела до драматичног смањења броја Немаца у Војводини.

Стратегија отвореног испољавања симбола етничког идентитета: буђење војвођанских Немаца из „етничке хибернације“

Период поновног буђења етничке свести Немаца, који су данас у Војводини малобројни, па се с обзиром на бројност могу окарактерисати као „мала“ мањина, започиње деведесетих година 20. века, када је формирано неколико организација које окупљају грађане немачке националности: „Donau“ у Новом Саду, „Немачки народни Савез“ у Суботици, „Адам Беренц“ у Апатину, „Udruženje Karlovic“ у Сремским Карловцима, „Удружење Немаца општине Оџаци“ у Оџацима, „Gerhard“ у Сомбору.¹⁸

Њихово организовање означило је крај периода етничке мимикрије и почетак периода буђења и јачања етничког идентитета Немаца у Војводини. Први задатак са којим су се сустрела удружења овога типа, није био једноставан. Она су морала да обнове јавно манифестовање најзначајнијих симбола/маркера етничког идентитета – попут језика, вере, обичаја и културног наслеђа. Међутим, с обзиром на чињеницу да су они претходних деценија свесно и систематски одбацивани или прикривани, није био редак случај да су се припадници немачке националне мањине бојажљиво учлањивали у новоформирана удружења, на само због сенки прошлости, већ и због бојазни да нису успели у довољној мери сачувати најбитније симболе/маркере

---

¹⁶ Љ. Пушић, *Друштвени оквири урбаног развоја градова у Војводини (1900-1955)*, у: Зборник Матице српске за друштвене науке, 81, Нови Сад 1986, 149-152.

¹⁷ З. Јањетовић, *Срби и Немци у Војводини и мађаризација*, у: Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, Посебна издања Етнографског института САНУ 44, Београд 1998, 115-132.

¹⁸ P. Domonji, *Položaj malih manjina ...*, у: Habitus, 151.

етничког идентитета. У неким случајевима, чак су и истакнути чланови поменутих удружења имали проблеме у погледу њихове употребе и спољне манифестације. Због тога се приступило њиховом реактивирању и својеврсном „освежавању“.

Известан број припадника немачке националне мањине суочио се са потребом да врати своја оригинална лична имена и презимена, која су у претходном периоду промењена. О томе један од саговорника каже:

Када сам му се јавио (председнику једног од удружења) и изразио жељу да се учланим, он ми је рекао: „Прво име. Ако сте Немац и осећате се Немцем, вратите назад своје име, право име, и онда нема проблема“.

(м, 1943, Суботица)

Један, не тако занемарљив број припадника немачке националне мањине из Суботице, који је желео да приступи тамошњем удружењу, слабо или готово никако није познавао немачки језик.

Учио сам га у школи, као и остали Немци овде (у удружењу), нисам ја ништа друго. Никог, ни познаника нисам им'о немачког, ни рођака нисам знао. Сви су отишли, разишли (се), умрли, тако да... (нисам имао од кога да научим).

(м, 1943, Суботица)

Због тога се у овим удружењима приступило организовању течајева немачког језика, обележавању верских празника и одржавању религијских обреда на немачком језику, полагању венаца на спомен-гробља и масовне гробнице војвођанских Немаца. Осим тога, удружења организују вечери немачке поезије, обезбеђују стипендије за средњошколце и настоје да сарађују са сличним удружењима из земље и иностранства.

Повећање броја лица која су се на попису из 2002. године изјаснила као Немци треба довести у директну везу са организованим и континуираним четворогодишњим деловањем „Немачког народног савеза“, које је том попису претходило. Његово руководство и чланови, чинили су организоване напоре у погледу очувања, ревитализације и поновне јавне употребе симбола/маркера етничког идентитета. У том погледу, као што је то случај и у другим удружењима овога типа, „Немачки народни савез“ је неке од њих успешније употребио приликом оживљавања, односно поновног симболичког (ре)конструисања етничког идентитета Немаца у овој бачкој општини.

Ово удружење је успешне резултате постигло активностима везаним за очување и ревитализацију немачког језика, којим добро влада мали број припадника млађих генерација. У намери да популаризује немачки језик и културу, „Немачки народни савез“ је, уз финансијску помоћ Министарства спољних послова СР Немачке, приступио оснивању Културног центра Немаца у Војводини, у оквиру кога делује библиотека са више од 2.000 наслова, доступна не само његовом чланству, већ и свим грађанима Суботице заинтересованим за писану реч.

Немачки језик показао се као веома важан симбол/маркер симболичке (ре)конструкције етничког идентитета немачке популације у Суботици и приликом покретања радио емисије „Наш глас“ (*Unsere Stimme*), која се у трајању од тридесет минута емитује на програму локалног радија свакога петка у вечерњем термину. Емитовање ове емисије утолико је значајније, ако се има у виду да је реч о покретању првог средства јавног информисања на немачком језику у Војводини након 1945. године. „Немачки народни савез“ је постао прво удружење Немаца у Војводини које је искористило право на информисање на матерњем језику, загарантовано уставним и правним оквирима.

Настојања „Немачког народног савеза“ да очува и ојача познавање и употребу немачког језика сасвим се уклапају у доминантан став у Војводини, по коме се мултилингвална ситуација, по правилу оцењује као вредност, а не као хендикеп.¹⁹

Немачки језик је, као што је то показало једно истраживање о разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој,²⁰ у овом тренутку најснажније изражен симбол/маркер етничког и културног идентитета суботичких Немаца, како са становишта њихове етничке аскрипције, тако и са становишта њихове етничке дескрипције.

Закључак

Испитивање етничких феномена међу члановима „Немачког народног савеза“, спроведено у малој локалној заједници, која је стицајем историјских околности остала без сопствене интелектуалне елите и било каквог облика политичке моћи, показало је да је етнички идентитет/етницитет – као и сваки други облик идентитета – социокултурна конструкција, која симболичком афилијацијом постиже хомогенизацију својих чланова, те да се, у складу са потребама етничке заједнице, може мобилисати или демобилисати.

Идентитетске стратегије Немаца у Суботици, као и припадника немачке националне мањине у Војводини, и њихова промена, условљене су уставно-правним парадигмама, које кореспондирају са актуелним друштвеним и политичким тренутком у коме се налази државна заједница којој припадају. У периодима када је положај немачке националне мањине у њој био повољан, њени припадници су се опредељивали за стратегију јавне употребе и истицања симбола/маркера етничког идентитета. Када је њен положај био доведен до тачке на којој се поставило питање опстанка њених припадника у Војводини, они су се определили за етничку мимикрију и функционисали као

---

¹⁹ А. Lebl, *Socijalno-istorijski aspekti jezičkog pluralizma u Vojvodini*, Etnološki pregled 4, Beograd 1962, 29.

²⁰ Б. Жикић, *О разлици између етничког и културног идентитета Мађара...*, у: Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, 134.

тзв. скривена мањина. У периодима када је као идентитетска стратегија преовладавала отворена употреба и јавно истицање симбола/маркера етничког идентитета попут језика, личног имена и презимена, религије, обичаја и културног наслеђа немачка национална мањина је успостављала израженије етничке границе у односу на етничке групе у окружењу. У том погледу, њени припадници посебно су инсистирали на употреби немачког језика и личних имена и презимена везаних за Немце.

Резултати овог истраживања показали су потребу за наставком испитивања етничког и културног идентитета Немаца у Суботици, али и у осталим срединама у којима делују њихова удружења, и то антрополошким приступом, јер он подразумева комбинацију посматрања субјективног односа појединца према појмовима *етничка група* и *идентитет*, те њихово тумачење у контексту друштвених, економских, политичких и историјских околности у којима се реализују.

Библиографија :

- G. Bašić, *Položaj nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji*, u: *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje identiteta, ur. Goran Bašić, Beograd 2002.
- Д. Димитријевић, *Реституција "стечених права" припадника немачке мањине у бившој Југославији*, у: *Теме*, часопис за друштвене науке, 3, Ниш 2005.
- P. Domonji, *Položaj malih manjina u Vojvodini*, u: *Habitus*, ur. Alpar Lošonc, Centar za multikulturalnost, Novi Sad 2003-2004.
- B. Jankulov, *Preglrd kolonizacije Vojvodine u XVIII I XIX veku*, Matica srpska, posebna izdanja, Novi Sad 1961.
- З. Јањетовић, *Срби и Немци у Војводини и мађаризација*, у: *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Посебна издања Етнографског института САНУ 44, Београд 1998.
- Z. Janjetović, *Švabe u Vojvodini*, u: *Skrivene manjine na Balkanu*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2004.
- A. Lebl, *Socijalno-istorijski aspekti jezičkog pluralizma u Vojvodini*, *Etnološki pregled* 4, Beograd, Beograd 1962.
- Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien* I-VI, Sindelfingen 1995-1998.
- G. Nikolić, *Život nakon skidanja sa krsta*, u: *Jedan svet na Dunavu*, ur. Nenad Stefanović, Donauschwäbische Kulturstiftung-München, Beograd 2003.

- М. Митић, *Националне мањине*, Права припадника мањина и заштита територијалног интегритета држава, Службени лист СРЈ, Београд 1998.
- М. Прелић, *После Фредерика Барта: савремена проучавања етничитета у комплексним друштвима*, Гласник Етнографског института САНУ XLV, Београд 1997.
- К. Promicer, *(Ne-)vidljivost skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapažanja*, u: *Skrivene manjine na Balkanu*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2004.
- Љ. Пушић, *Друштвени оквири урбаног развоја градова у Војводини (1900-1955)*, у: Зборник матице српске за друштвене науке 81, Нови Сад 1986.
- Б. Ћупурдија, *Суботица и њена околина*, Прометеј, Нови Сад 1993.
- Б. Жикић, *О разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој*, у: Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, Посебна издања Етнографског института САНУ 44, Београд 1998.

Aleksandar Krel

The Change in Ethnic Identity Strategy of Germans in Subotica in the Second Half of the 20th Century

Key words: the German national minority in Serbia and Monte Negro, Vojvodina, Subotica, Germans, construction of an ethnic identity, symbols/markers of an ethnic identity, strategies of an ethnic identity, ethnic mimicry, hidden minorities

This paper is an attempt to place the German national minority in Vojvodina in the focus of an anthropological inquiry, the first time after WW II. The central problem dealt in the paper is conceptualization and symbolic expressions of the German ethnic identity in Subotica. The paper tries to identify the most significant symbols/markers of the ethnic identity of the Germans in Subotica, by analyzing the objective social, economic and demographic factors that characterize the German national minority in Vojvodina. The paper sheds light on the roles played by the symbols/markers of the German ethnic identity in transformations of their respective strategies concerning the identity in the second half of 20th century. At the same time, the paper attempts to explain the most important modus of preservation, revitalization and public expression of the German ethnic identity in Subotica and Vojvodina.